

Թեան արտագրութիւնը ժողովուրդ արեան մէջ փաստարար տղիցութիւն է, ունենում ուղեղի վերայ ֆիզիքական գործողութեան միջոցին յոյնում է և ուղեղը որովհետեւ մեր մարմինը մի անբաժան ամբողջութիւն է: Աի և նոյն արեանն է, որ կերակրում է մարմնի բոլոր գործարանները: Աի և նոյն կերպով էլ մտաւոր աշխատանքը յոյնեցնում է մեր մկանները:

Ո հարկէ, մենք պէտք է ջանանք, որ մեր ուսանող երեխաները հաւատարմաբար զարգանան թէ հոգեպէս և թէ ֆիզիքապէս և մի և նոյն ժամանակ պէտք է նոցա տանք որովհալ հանգիստ, որպէս զի խիստ յոյնածութիւնը չթուլացնէ, չընկճէ նոցա: Թէ ֆիզիքական և թէ մտաւոր վարժութիւններէց յետոյ հարկաւոր է հանգիստ:

Ասկայն ամենքիս էլ յայտնի է, թէ որպիսի անկանոնութեամբ են կարգադրուած կամ բաշխուած մեր ուսանող երեսասարգութեան այդ երկու տեսակի սրտապմունքները: Բանաւոր կամ գրաւոր պարագմունքից անմիջապէս յետոյ ամնում են նոցա երկարատեւ դրօսանքի կամ մօրմնամարդական վարժութիւններ անկուռ: Ապա մտքով յոյնած և ֆիզիքապէս զրդրուած երեխաներին նորից նստեցնում են մրտաւոր աշխատանքի: Իսկ դորա հետեանքն ինչ կլինի: Աւսուցչի յօրիցրածը չեն կարող լսմունել, որովհետեւ յոյնած է ուղեղը, ֆիզիքական աշխատանք էլ անել չեն կարող, որովհետեւ թուլացել են նոցա մկանները: Աւահա յոյնած գործարանի (organъ) կառարած այդ աշխատանքն աւելի քան վատ է ազդում ամբողջ կազմուածքի վերայ և շատ հեշտութեամբ ընկճում երեխային հոգեպէս և ֆիզիքապէս: Անանքիս այսպէս տաւած, այդ աղաւաղեալ անկանոն ընկճաքով է բացատրուում այն տխուր իրողութիւնը, որ մեր երեխաներից շատերը, չնայած նոցա տրած ամեն տեսակ ֆիզիքական մարզանքներին և երկարատեւ դրօսանքներին աւելի և աւելի են ջգային դառնում ու վերջ ի վերջոյ ստիպուած լինում թողնել ուսումնարանն ու հետանալ:

Յանկուպի էր, որ միակողմանի մանկավարժներն ու շաղրութեան ու քննութեան առնչին յոյնածութեան այս երեւոյթները, իսկ

ճնոյնները լաւ հասկանային, որ անկանոն է ստիպել երեխային շարունակ պարապել և անընդհատ յոյնեցնել ուղեղը: Երեխաների համար պէտք է որոշել ժամեր, երբ նոքա կարողանան խնայելու հանգիստնալ, այսինքն՝ ոչ մի գործ չանել—պարապ նստել: Այսպէս չէ, շարունակ զարգացնել մանկան ուղեղն ի վնաս մարմնի և ոչ էլ ընդհատակը, որպէս զի երեխան չընկճուի աշխատանքի ծանրութեան տակ—չյաղթուի: Աւելին կասեմ. մենք պէտք է միտքն ու մարմինը զարգացնենք ջոկ-ջոկ, իրարից անկախ և իւրաքանչիւր անդամ ու ժեւրի լարումից յետոյ (ինչ տեսակի էլ լինի այն ուժը), հանգիստ տանք ամբողջ կազմուածքին:

Փոխադր. Մարկոս քհ. Տ. Մկրտչեանց:

ԽԻՂՃԸ...

Այս անգամ մի յետ ընկած գիւղ էինք ամարանոց ընտրել:

Յետ ընկած էր նա, հեռու կեանքի աղմուկից, բանուկ ճանապարհներից, այնտեղ չկային ոչ թաւորն, ոչ ժողովարան, ոչ պարահանդէսներ. նա կպած էր լեռան կրճքին, պինդ, կարծես չլթայուած, ամուր սեղմուած մայրենի հողի սրտին, ստուերախիտ անտառներով պատած: Նրան չէր կարելի սրկել այդ հողից: Հին, մամուլապատ մի եկեղեցի, որ գտնուում էր նրանից փոքր ինչ հեռու,—ահա գիւղի հասարակական միակ ստացուածքը: Կեանքի աղմուկներից ճանճրացած մեր հողիները հենց այդպիսի տեղ էին որոնում—ընտելեան գիրկը՝ հանգիստ գիրկը:

Բնութիւնը... սխ, որքան հանդիստ է նորա գիրկը, միշտ թարմ, միշտ զովացուցիչ, բայց և հնչող ու աղղղող, խորատուղղ—հակադիր տպաւորութիւններ՝ առանց յոյգերի, քաղցր ու անդորր, առանց որոնց կեանքը անբովանդակ է թւում, բնութիւնը՝ անխորհուրդ: Մի կողմից բարաւի գլխին

չինձ հինաւորաց եկեղեցու զանգակի տխուր զողանքինը, ձորում հոսող դետակի անոյշ խորովը, առհասարակ գիւղին յատուկ խորհրդաւոր ազմուկը՝ ներդաշնակուած անմեղ անասունների բառաչի և նոյնքան անմեղ կայտառ տղաների և աղջիկների հնչուն խօսակցութիւնների հետ. միւս կողմից սրտոն ու կայծակը և նրանց հետևող հեղեղը կամ կարկուտը—այս բոլորը խոնարհեցնում էին ինձ, խոնարհեցնում մինչև հողը և ես մոտաձում էի. «Ահա իսկապէս այստեղ պիտի պահպանուի ու մեծանայ ազգը»:

Մեղ հետ էր և մեր ազգականներից մէկը—մի ուսանող. նա սկզբում մտադիր էր գնալ Կովկասի նշանաւոր ամարանոցներից մէկը, առարկելով որ չի կարող քաղաքակրթութիւնից զուրկ տեղերում ապրել՝ առանց կրթուած հասարակութեան հետ չիմելու, առանց կրթական հաստատութիւնների, առանց հասարակական զուարճութիւնների: Բայց երբ ես նրան բացատրեցի դիւզում անցկացնելու յարմարութիւնը նրա մասնագիտութեան վերաբերմամբ, նա համաձայնուեց «այս անգամ զոհորդութիւն անել»։ Նա իրաւաբանութիւն էր սովորում, և իմ առաջարկութեամբ եկաւ գիւղ՝ Ժողովրդի աւանդական դատաւարութեան մասին տեղեկութիւններ Ժողովելու:

Գիւղը հասնելուց յետոյ ուսանողը իւր գործի ետևիցն էր ընկել: Զգիտեմ որքան էր հետևում նա իւր իսկական նպատակին, բայց ես շարունակ տեսնում էի նրան բոյսերով զրազուելիս: Սարերի լանջին, հովիտների խորքում նա օտար բոյսեր էր որոնում, սոկում, գիտում ու հետը վերցնում: Տանը կամ գեղերի մէջ էր գնում նրանց և կամ պատկերները նկարում: Ես, ճշմարիտն ասած, այնքան էլ չէի հետևում նրան, չէի հետաքրքրւում նրա առարկաներով: Առաւօտները՝ նախաճաշերից յետոյ, գէպի քալարին էի գնում միշտ, որտեղից շարունակում էի ճանապարհս գէպի այլ տեղեր: Ինձ մի ներքին մղումն տանում էր այնտեղ, որտեղից հինաւորաց եկեղեցու նեղիկ պատուհանները գէպի անդնդախոր ձորն էին նայում, իսկ դրան լոյսը վախժխելով ներս

էր սողում: Նոյն լուսանցներով, ընկնում էր յանդիման պատին և ցոլանալով վերև, հաղիւ նշմարելի կերպով լուսաւորում էր մթագնած կամարները, որոնք հանգչում էին չորս հաստահեղոյս միտալաղաղ սիւնների վրայ: Այն, որքան վեհ և հաստատուն էին նրանք, քանի դարեր էին անցել նրանց գլխով, և քանիսը գեռ ևս պիտի անցնէին: Այստեղ ես ակամայ յիշում էի հին ասպետներին: Ո՛վ դիտէ, քանիսը մտնելով այդ սուրբ յարկի տակ, երգուել էին աղնիւ մնալ, աղնիւ եկեղեցու և հայրենիքի առաջ, իսկ քանիսը նոյն սիրտը և հոգին չունենալով, ընդ միշտ հեռացել էին այդ հաստահիմն սրբութիւնից և այլ ևս չեն համարձակուել նրա ըստուերն անգամ տեսնել:

Նոյնանման սահող օրերից մէկում, երեսկոյեան դէմ, բնութեան Ժպիտը խոժոռ կերպարանքի փոխուեց: Գիւղի կողքին, անտառի զովասուն սաղարթների տակ հանդըստանում էինք ես և ուսանողը: Մեր առաջ չքեղ կերպով կանգնած էր մեղրաճաղիկ թուփը սպիտակ ծաղիկներով, որոնց գլուխները բերանաբաց դէպի երկինք էին նայում. թերթերը բաց էին և կարծես բնութեան բարիքն էին խնդրում: Մեղուն նրա շուրջը պտոյտներ էր անում, մինչև որ նստեց ծաղիկի վրայ, կնճիթը մեկնեց բաժակի մէջ և սկսեց ծծել: Մի ուրիշը՝ շանտճանճը, վրայ հասաւ, հալածեց նրան, ինքը սկսեց ծծել: «Մրանցից ո՞րը իրաւունք ունի», մոտձում էի հարցնել ուսանողին, երբ ամպի մի մութ օտուեր անցաւ գլխաներիս վրայից լողալով ու գիւղի գլխին կուտակուեցաւ: Մի քանի բոպէի մէջ համատարած առատ լոյսը խաւարի փոխուեցաւ: Մենք մոռացանք մեղուն ու ծաղիկը և վազեցինք գէպի եկեղեցու սիւնաղարդ գաւիթը: Սարսափելի կարկուտ էր տեղում:

—Անիրաւը ծծեց, ծծեց խեղճերի առիւնքտինքը, լսեցինք եկեղեցու դռների ետևից: Մենակ չէինք: Ես մտայ եկեղեցինքանի չափ մարդիկ կային այնտեղ. մի կողմում կանդնած էր քահանան՝ կարճահասակ մի մարդ, խճճուած մաղերով, կնճուտ գէմքով:

— Աստուած չի վերցնիլ, այս սուրբ տաճարը չի վերցնել։ Դու չես կարող մեր արխանքրախնքը չուրը թափել։ Մեր պարտքի տաճարատիրը վճարել ենք և այլ ևս ոչինչ պարտական չենք քեզ։ Բնց արա խիղճդ։

— Միայն չա՛ն էք վճարել, ասում էր պարտատէրը։

Արքազան բեմի առաջին էր այս բոլորը։ Պարտապանները՝ հինգ հոգի, կանգնած էին բարկութեան և յուզմունքի մէջ մի մարդու առաջ, որ մինչև այժմ անարդեւ կերպով ծծել էր նրանց աշխատանքը։ Միթէ այս արքազան վայրումն էլ կարող է մէկը ստել և ոտքի վերայ կանգնած մնալ, մտածում էին պարտապանները։ Միթէ այդ սուրբ վայրի Տէրը, մարդկանց սրտերի գաղտնիքը իմացող և ամէն բան կարգադրող Աստուած չի պատժի յանցաւորին, նրա անուսով սուտ երդւածքին։ Պարտատէրը ուզում էր հանգիստ երեւալ, բայց նրա ձայնը դուրս էր խօսելիս։ Այդ տեսարանը նրա համար սարսափելի էր, ահարկու։

Ես չուրջն նայեցի, ուսանողն էլ ներս էր մտել եկեղեցի և ուշադրութեամբ դիտում էր տեսարանը։ Առանց փաստաթղթերի, առանց արձանագրութիւնների մեր առաջ կանգնած էին մարդիկ՝ ոմանք գլխիկար, ոմանք յուզմունքի մէջ, ով էր արդար և ով մեղաւորը։ Դատաստանական գահիճ չէր այդ, այլ մի մութ սրբավայր, վերեւից նայող դատաւորի մի կայան, որ սրտերը պիտի ճիշտ փաստաթղթեր ու տնտրատ արձանագրութիւններ լինէին։ Յաճախ ես դուրսն էի նայում նեղլիկ պատուհանների միջով, ուժգին թափով շարունակում էր տեղալ կարկուտը, յանդիման ստրպանները կարծես ձեռն սուսնով լինէին ծածկուած։ Զորի խորքից դեռալի յորձանքների դուռում գոչուել մեզ հասնելով, խախտում էր երբեմն բազմաշար ավազ խորին բռնութիւնը։

— Երդուեցէք, ասաց քահանան, որ պարտքը հատուցել էք։ Անեքիպիմ Դատաւարը թող վերեւի վիայ լինի, իսկ մենք՝ ներկայ եղողներս, այստեղ թող ձեր խիղճը

ուսուցրուի նրա մշտառատ հնարհքով, որ ճշմարիտը հանգէս դայ։ Ծշմարտութիւնը չի հանգուում։ Նա նման է աստղի, որի լուսնայ շաւիղը փախում է մութ ամսով։ Մարդու աչքը կտրւում է այդ լոյսից, տիրում է խաւարը, բայց աստղը փայլում է ամպի ետեւում։ Կանցնի խաւար քողը և կրկին կը բացուի լոյսը, ճշմարտութիւնը, և ամէնքը կը տեսնեն նրան։ Նոյնն էլ այժմ։ Դէհ, երդուեցէք։

Պարտապանները վերեւ նայեցին, դէպի միջնած կամարները։ Նրանք մօտեցան բեմին, որի վրայ դրուած էր Աւետարանը։

— Լսիր, ասաց քահանան պարտատէրին, ահա խիղճերի բացողը, յանցաւորին պատժողը՝ Աստուծոյ չպատգամը, «Մի սուտ վկայեր»։ Երդուեցէք։

Նրանք ձեռները Աւետարանի վրայ դրին, իսկ հայեաքները վեր ուղղեցին։

— Մեր խիղճը արդար է, վկայ է այս ս. Աւետարանը։ Քանգիւր մեր տունը, ով Ս. Գիրք, եթէ մենք սուտ ենք խօսում, եթէ չենք հատուցել մեր պարտքը։

Պարտատէրը լուեց, նա աչքերը գետին խնարհեց։ Պարտապանների երդումը, որ դէպի սրբավայրի կամարները բարձրանալով խուլ արձագանք էր տալիս, սառցրեց նրան։ Նա չէր հաւատում, որ երբ և իցէ մի գտատաւանի առաջ կը հանուի, ուր չի կարող ստել, խաբել։ Արքավայրերից դուրս նա ամեն ինչ թող էր տեսել իրեն, Աւետարանից հեռու նա աղատ էր զգացել իրեն ամեն անխղճութիւններ անելու, բայց այժմ նա արձանացել է, ստուել։ Նրան հրամայում են։

— Մօտեցիր Աւետարանին։ Այս սրբազան կամարների տակ, ուր Աստուծոյ Հոգին է սաւառնում, մարդկանց սրտերի քննողը, որի պատգամները Աւետարանն է ահա այստեղ դրուած, պիտի երդուես, ձեռքդ նրա վրայ դնելով, որ սրանք չեն հատուցել քեզ իրենց պարտքերը։ Երդուիր։ Լսեցէք, ներկայ եղողներ, որոնց առաջարկութեամբ է կատարւում այս երդումը։

Պարտատէրը արձանացել էր։ Նրա աչքերը գետնից չէին բարձրանում։ Անեքիպիմ

դատաւորի առաջ նա անդոր է զգում իրան։

— Մենք գիտենք, որ սքանց պարտքերը վճարուած են, ասացին ներկայ եղողներից մի քանիսը ընդհատելով լուսթիւնը։

— Վճարուած է, ասաց պարտատէրը ցածր ձայնով։ Չարն էր իմ՝ մէջ գործողը։ Աստուածային Հոգին այս սուրբ վայրում մաքրեց իմ խիղճը չարի որոգայթներից։ Թող օրհնեալ լինի Աստուծոյ անունը։

Բացուեց երկինքը։ Մռայլ ամպերը կտոր կտոր եղան։ Երկնքի կապոյտ մասերը ժրպտացող աչքերի նման երկրին նայեցին։ Արեւմուտքից արեւ կարծես վախից բեկբեկուող իւր ճառագայթները տարածեց մայր-հողի իրայ։ Կարկուտը սկսեց հալուել։ Զուրը աւառակներով հասում էր զառիվայրներով։ Հակառակ կողմում՝ արեւըրում, երեսաց ծիածանը իւր թափանցիկ գոյներով, որի մի ծայրը մեր դիմաց հովտի մէջ էր նստել, թաքմ կանաչի վրայ։ Հիւսնայի էր տեսարանը։ Բնութիւնը կարծես հաշտուել էր մարդկանց հետ սարսափելի վտթորկից յետոյ։

Երեկոյեան մօրս պատմեցինք մեր տեսածները։

— Փնօք քեզ Աստուած, ասաց նա ձեռքերը դէպի վեր տարածելով, մեծ էք զօրութիւնը։

Ես և ուսանողը լուռ էինք։ Սա դարձեալ իւր բոյսերովն էր զբաղւում, որոնցից մի քանիսը այդ օրն էր դտել։ Մենք մեղ յղանած էինք զգում։ Բնութեան պատահարները կարծես մեր գլխին էին եկել։ Ուսանողը ներողութիւն խնդրեց և քաջուեց առանձնատենետակը քնելու։ Ես էլ վեր կացայ և խնդրելով մօրս, որ առաւօտեան ինձ շուտ արթնացնի, պառկեցի քնելու։ Առաւօտեան վաղ ուզում էի եկեղեցի գնալ։

Մայրս ժամանակին արթնացրեց ինձ։ Նա միշտ վաղ էր վեր կենում, ինչպէս գրեթէ բոլոր տարիքաւոր կանայք։ Ես հագնուեցայ և դուրս եկայ պաշտգամը լուացուելու Խոստովանում եմ, առաջին անգամն էր որ այդքան վաղ արթնացել էի. սուտի այդ ժամին բոլորովին նոր, ինձ համար օտար զգացումների և երեւոյթների ենթակայ եղայ։

Արեւելքը կարմրել, վարդագոյն ծովի էր նմանում։ Լոյսը հետզհետէ ստուարանում էր և հալածում խաւարը, որ կարծես փախչելով հակառակ կողմումն էր դիրք որոնում։ Նա չգիտէր, որ մի ժամից յետոյ պիտի տեղի տայ, իսկ երեկոյեան իւր այժմեան տեղում պիտի տիրէ շքեղ կերպով։ Առաջներս ամբողջ հովիտը ցօղի ծով էր դարձել։ Թեթեւ թափանցիկ մէգի նման նա հետզհետէ յօդս էր ցնդւում, տաքանայով արեւի հետզհետէ զօրացող ճառագայթներից։ Քարափի ծայրից հնչում էր եկեղեցու զանգակի ախուր զողանջիւնը, որ բոլորին աղօթքի էր հրաւիրում։ Այնտեղ պիտի գնան թէ խիղճ ունեցողները և թէ անխիղճները։ Բոլորի սրտերն էլ այնտեղ պիտի զուռնին։ Թըռռւններն էլ նրա դմբէթի կամարների տակ ապաստան են որոնում։ Թէ արեւը, թէ ցօղը, թէ թռչունը, թէ ծառերը, թէ մեղմ ծխող ձորերն ու հովիտները օրհնում էին տիեզերքը Ստեղծողին, որի ձայնը կարծես եկեղեցու զանգակի միջոցով արթնացնում էր ամէնքին՝ տեսնել նրա բարիքը, մաքրել սրտերը այնպէս, ինչպէս առաւօտեան ջինջ օդն է։ Ես տեսայ մօրս, բակի մի ծայրում նա ծունկ էր չոքել խոտերի վրայ, ձեռքերը պարզել և դէմքը պատկառանքով վեր բարձրացրել։ Նրա ձեռքերը դէպի եկեղեցին էին մեկնած։

— Փնօք դժառ Աստուած, փառք դժառ։ Ինչպէս սուտ պարտատէրը շարձանանայ, տառապեալը չմխիթարուի։ Մեր բոլորիս սրտերը Քոնն են, մենք մարդիկս Քո ոտքի փոշին ենք Քո անսահման տիեզերքի մէջ։

Հարեան բակում հարկւրամեայ ալեւորն էլ դողդողալով լուացւում էր։ Նա էլ եկեղեցի էր շտապում, չրթունքները շարժելով։ Անշուշտ մի աղօթք էր մրմնջում։

Եկեղեցու զանգակը վերջին անգամ զարկեց. նրա զողանջիւնը հետզհետէ նուազելով անյայտացաւ անսահման եթերի մէջ։ Ծանր էր լսողն... Մայրս մէկ անգամ էլ գետին խոնարհուեց։ Ամեն ինչ խորհրդաւոր էր։ Հեռուից՝ գիւղի արօտից, խուլ կերպով ականջիս էր հասնում անասունների բառաչն ու մայիւնը, իսկ շուրջս խորին

լուծութիւն էր տիրում, խորհրդաւոր լուծութիւն, որ երբեմն-երբեմն ընդհատուում էր հրացանների կանոնաւոր պայթիւններով: Հետո դաշտավայրում հովտի ներքեի ծայրում զէնքի էին վարժուում....

Ա. ԴԵԱՆՋԵՅԵԱՆ

ՔՆՆՈՒԹԻՒՆ ՂԱՐԱԲԱՂԻ ԲԱՐՅԱՌԻ

Բ. Յօդ

44. Ղարաբաղի բարբառին մէջ, ինչպէս գրականին մէջ, յօդը ծայնաւորն է բաղաձայնով վերջացող բառերու ծայրը. օր. հնցր, մրհսր, միխուր, լո՛ միմյր—հացը, միւր, մոխիւրը, չամիչը ևւն:

45. Զայնաւորով վերջացող բառերուն յօդը ձ է. օր. կնտուն, կնտիւն, յրդէն, ձօրէն—կատուն, կատունէն, յղին, ջորին ևւն:

46. Բաղաձայնով վերջացող բառերու ը յօդը էական բայէն: ու, էլ շաղկապներէն և ուրիշ խումբ մը ձայնաւորով սկսող բառերէ անմիջապէս առաջ դառնաւ ծամանակ կը դառնայ և. այսպէս՝ հացն էլ, մրհսն էլ, լո՛ միմյն էլ, հօրիչն ու, հն մարն ա, խուրն ու անպիտը, յես մրհսն ըմ—հացն ալ, միսն ալ, չամիչն ալ, ուրիշն է, այն մարդն է, քոյրն ու եղբայրը, ես մեծն եմ ևւն:

47. Գրաբարի -ն վերջաւորութեան համապատասխան Ղարաբաղի բարբառին մէջ եր յանգը ունեցող բառերը չեն կրնար յօդ ստանալ. այսպէս կ'ըսուի մին յեզնր, հն յեզնր, մին ծիւկնր, ես ծիւկնր—եզ մը, այն եզը, ձուկ մը, այս ձուկը ևւն, բայց սեռ. յեզանը ևւն:

Գ. Ա ծ ա կ ա ն

48. Ածականներուն բաղդատական աստիճանը բացատրելու համար Ղարաբաղի բարբառը կը գործածէ հետեւեալ ձևերը.

ա. Դրական ածականին կ'ընկերանայ բացառական հոլով մը. օր. իմ մրհմիր հնեան Կրկան ա. իմ անպիտը ըմմտն ղօյաղ ա—իմ մահալս քուկիչնէզ երկար է, իմ հայրս ինձմէ աւելի կարիճ է ևւն:

բ. Դրական ածականը կ'ստանայ -անովում մասնիկը, բայց միշտ բացառական խնդրառութեամբ. այսպէս՝ իմ մահաղ հնեան կրհնովում ա, ես ծանր հն ծանաւ ըրկնովում ա—իմ սղոցս [քու-

կինէզ աւելի կարճ է, այս ծառը այն ծառէն աւելի երկար է. նոյնպէս կ'ըսուի սրացրկնովում, պր. զնովում, սրկնովում, պրկնովում—աւելի անդուտակ, աւելի պարզ (յատակ), աւելի սև, աւելի պինդ ևւն: Քանի մը բառեր կրնան տանել նաև -ն. օր. մասնիկը. ինչ ըրկնովում—աւելի երկայն:

գ. Դրական ածականը համեմատութեան կ'առնուի խնց, և աւելի գործածական հիմն ըստերով. օր. իմ անպիտը հրկիտ ա խնց իմ անպիտը, իմ ծիւկ վրկնովում պրկնց ա հիմն խուր. —իմ հայրս աւելի ծեր է քան քու հայրդ, իմ ծին աւելի արագոտ է քան քուկդ:

դ. Այս երեք պարագաներուն ալ ածականին կրնայ կցուի նաև անոտ բառը՝ որ կը նշանակէ «աւելի, դեռ աւելի». այսպէս. անոտ Կրկան, անոտ ըրկնովում, անոտ յսկնովում, անոտ խրկնովում—աւելի երկայն, աւելի խնց ևւն:

49. Գրաբարական ածականը կը կազմուի նոյն գրութեամբ, միայն այս անգամ ասոր ընկերացնելով ըմմեան կամ յիսու բառերը, այսպէս յիսու մրհծր, ըմմեան պրհնր, յիսու ըրկնովում, անոտ յիսու ըրկնովում, ըմմեան խրկնովում—ամէնէն մեծը, պինդը, ամէնէն աւելի երկայնը, խնցը: Առհասարակ ըմմեան ձևին հետ անոտ բառը չի գործածուիր:

50. Թուական ածականները հետեւեալներն են. 1. մին. 2. Կրկու. 3. Խրհ. 4. յորհ. 5. հեկց. 6. վեց. 7. յիսու. 8. օր. 9. ինը. 10. տաս. 20. իսս. 30. քսու. 40. իսսու. 50. իսսու. 60. վնց. 70. ուսու. 80. ուսու. 90. ըմմ. 100. հմմ. 1000. հազար, հզր.:

51. Գործի բարբառը առհասարակ նոյն այս ձևերն ունի. տարբեր են միայն 1. մին, 4. յորս. 5. հիմց. 30. քսու. 70. օխանսու:

52. Ղարաբաղի բարբառը ունի նաև նոր թուական մը ինցու, որ առանձին գոյութիւն չունի իւր թիւ, սակայն չափադանցութիւն մը թուելու ժամանակ կը գործածուի ինցուն ձևէն ետք: ուսու. 100. իսսու. 200. քսու. 300. քսու. 400. քսու. 500. քսու. 600. քսու. 700. քսու. 800. քսու. 900. քսու. 1000. քսու. 1100. քսու. 1200. քսու. 1300. քսու. 1400. քսու. 1500. քսու. 1600. քսու. 1700. քսու. 1800. քսու. 1900. քսու. 2000. քսու. 2100. քսու. 2200. քսու. 2300. քսու. 2400. քսու. 2500. քսու. 2600. քսու. 2700. քսու. 2800. քսու. 2900. քսու. 3000. քսու. 3100. քսու. 3200. քսու. 3300. քսու. 3400. քսու. 3500. քսու. 3600. քսու. 3700. քսու. 3800. քսու. 3900. քսու. 4000. քսու. 4100. քսու. 4200. քսու. 4300. քսու. 4400. քսու. 4500. քսու. 4600. քսու. 4700. քսու. 4800. քսու. 4900. քսու. 5000. քսու. 5100. քսու. 5200. քսու. 5300. քսու. 5400. քսու. 5500. քսու. 5600. քսու. 5700. քսու. 5800. քսու. 5900. քսու. 6000. քսու. 6100. քսու. 6200. քսու. 6300. քսու. 6400. քսու. 6500. քսու. 6600. քսու. 6700. քսու. 6800. քսու. 6900. քսու. 7000. քսու. 7100. քսու. 7200. քսու. 7300. քսու. 7400. քսու. 7500. քսու. 7600. քսու. 7700. քսու. 7800. քսու. 7900. քսու. 8000. քսու. 8100. քսու. 8200. քսու. 8300. քսու. 8400. քսու. 8500. քսու. 8600. քսու. 8700. քսու. 8800. քսու. 8900. քսու. 9000. քսու. 9100. քսու. 9200. քսու. 9300. քսու. 9400. քսու. 9500. քսու. 9600. քսու. 9700. քսու. 9800. քսու. 9900. քսու. 10000. քսու. 10100. քսու. 10200. քսու. 10300. քսու. 10400. քսու. 10500. քսու. 10600. քսու. 10700. քսու. 10800. քսու. 10900. քսու. 11000. քսու. 11100. քսու. 11200. քսու. 11300. քսու. 11400. քսու. 11500. քսու. 11600. քսու. 11700. քսու. 11800. քսու. 11900. քսու. 12000. քսու. 12100. քսու. 12200. քսու. 12300. քսու. 12400. քսու. 12500. քսու. 12600. քսու. 12700. քսու. 12800. քսու. 12900. քսու. 13000. քսու. 13100. քսու. 13200. քսու. 13300. քսու. 13400. քսու. 13500. քսու. 13600. քսու. 13700. քսու. 13800. քսու. 13900. քսու. 14000. քսու. 14100. քսու. 14200. քսու. 14300. քսու. 14400. քսու. 14500. քսու. 14600. քսու. 14700. քսու. 14800. քսու. 14900. քսու. 15000. քսու. 15100. քսու. 15200. քսու. 15300. քսու. 15400. քսու. 15500. քսու. 15600. քսու. 15700. քսու. 15800. քսու. 15900. քսու. 16000. քսու. 16100. քսու. 16200. քսու. 16300. քսու. 16400. քսու. 16500. քսու. 16600. քսու. 16700. քսու. 16800. քսու. 16900. քսու. 17000. քսու. 17100. քսու. 17200. քսու. 17300. քսու. 17400. քսու. 17500. քսու. 17600. քսու. 17700. քսու. 17800. քսու. 17900. քսու. 18000. քսու. 18100. քսու. 18200. քսու. 18300. քսու. 18400. քսու. 18500. քսու. 18600. քսու. 18700. քսու. 18800. քսու. 18900. քսու. 19000. քսու. 19100. քսու. 19200. քսու. 19300. քսու. 19400. քսու. 19500. քսու. 19600. քսու. 19700. քսու. 19800. քսու. 19900. քսու. 20000. քսու. 20100. քսու. 20200. քսու. 20300. քսու. 20400. քսու. 20500. քսու. 20600. քսու. 20700. քսու. 20800. քսու. 20900. քսու. 21000. քսու. 21100. քսու. 21200. քսու. 21300. քսու. 21400. քսու. 21500. քսու. 21600. քսու. 21700. քսու. 21800. քսու. 21900. քսու. 22000. քսու. 22100. քսու. 22200. քսու. 22300. քսու. 22400. քսու. 22500. քսու. 22600. քսու. 22700. քսու. 22800. քսու. 22900. քսու. 23000. քսու. 23100. քսու. 23200. քսու. 23300. քսու. 23400. քսու. 23500. քսու. 23600. քսու. 23700. քսու. 23800. քսու. 23900. քսու. 24000. քսու. 24100. քսու. 24200. քսու. 24300. քսու. 24400. քսու. 24500. քսու. 24600. քսու. 24700. քսու. 24800. քսու. 24900. քսու. 25000. քսու. 25100. քսու. 25200. քսու. 25300. քսու. 25400. քսու. 25500. քսու. 25600. քսու. 25700. քսու. 25800. քսու. 25900. քսու. 26000. քսու. 26100. քսու. 26200. քսու. 26300. քսու. 26400. քսու. 26500. քսու. 26600. քսու. 26700. քսու. 26800. քսու. 26900. քսու. 27000. քսու. 27100. քսու. 27200. քսու. 27300. քսու. 27400. քսու. 27500. քսու. 27600. քսու. 27700. քսու. 27800. քսու. 27900. քսու. 28000. քսու. 28100. քսու. 28200. քսու. 28300. քսու. 28400. քսու. 28500. քսու. 28600. քսու. 28700. քսու. 28800. քսու. 28900. քսու. 29000. քսու. 29100. քսու. 29200. քսու. 29300. քսու. 29400. քսու. 29500. քսու. 29600. քսու. 29700. քսու. 29800. քսու. 29900. քսու. 30000. քսու. 30100. քսու. 30200. քսու. 30300. քսու. 30400. քսու. 30500. քսու. 30600. քսու. 30700. քսու. 30800. քսու. 30900. քսու. 31000. քսու. 31100. քսու. 31200. քսու. 31300. քսու. 31400. քսու. 31500. քսու. 31600. քսու. 31700. քսու. 31800. քսու. 31900. քսու. 32000. քսու. 32100. քսու. 32200. քսու. 32300. քսու. 32400. քսու. 32500. քսու. 32600. քսու. 32700. քսու. 32800. քսու. 32900. քսու. 33000. քսու. 33100. քսու. 33200. քսու. 33300. քսու. 33400. քսու. 33500. քսու. 33600. քսու. 33700. քսու. 33800. քսու. 33900. քսու. 34000. քսու. 34100. քսու. 34200. քսու. 34300. քսու. 34400. քսու. 34500. քսու. 34600. քսու. 34700. քսու. 34800. քսու. 34900. քսու. 35000. քսու. 35100. քսու. 35200. քսու. 35300. քսու. 35400. քսու. 35500. քսու. 35600. քսու. 35700. քսու. 35800. քսու. 35900. քսու. 36000. քսու. 36100. քսու. 36200. քսու. 36300. քսու. 36400. քսու. 36500. քսու. 36600. քսու. 36700. քսու. 36800. քսու. 36900. քսու. 37000. քսու. 37100. քսու. 37200. քսու. 37300. քսու. 37400. քսու. 37500. քսու. 37600. քսու. 37700. քսու. 37800. քսու. 37900. քսու. 38000. քսու. 38100. քսու. 38200. քսու. 38300. քսու. 38400. քսու. 38500. քսու. 38600. քսու. 38700. քսու. 38800. քսու. 38900. քսու. 39000. քսու. 39100. քսու. 39200. քսու. 39300. քսու. 39400. քսու. 39500. քսու. 39600. քսու. 39700. քսու. 39800. քսու. 39900. քսու. 40000. քսու. 40100. քսու. 40200. քսու. 40300. քսու. 40400. քսու. 40500. քսու. 40600. քսու. 40700. քսու. 40800. քսու. 40900. քսու. 41000. քսու. 41100. քսու. 41200. քսու. 41300. քսու. 41400. քսու. 41500. քսու. 41600. քսու. 41700. քսու. 41800. քսու. 41900. քսու. 42000. քսու. 42100. քսու. 42200. քսու. 42300. քսու. 42400. քսու. 42500. քսու. 42600. քսու. 42700. քսու. 42800. քսու. 42900. քսու. 43000. քսու. 43100. քսու. 43200. քսու. 43300. քսու. 43400. քսու. 43500. քսու. 43600. քսու. 43700. քսու. 43800. քսու. 43900. քսու. 44000. քսու. 44100. քսու. 44200. քսու. 44300. քսու. 44400. քսու. 44500. քսու. 44600. քսու. 44700. քսու. 44800. քսու. 44900. քսու. 45000. քսու. 45100. քսու. 45200. քսու. 45300. քսու. 45400. քսու. 45500. քսու. 45600. քսու. 45700. քսու. 45800. քսու. 45900. քսու. 46000. քսու. 46100. քսու. 46200. քսու. 46300. քսու. 46400. քսու. 46500. քսու. 46600. քսու. 46700. քսու. 46800. քսու. 46900. քսու. 47000. քսու. 47100. քսու. 47200. քսու. 47300. քսու. 47400. քսու. 47500. քսու. 47600. քսու. 47700. քսու. 47800. քսու. 47900. քսու. 48000. քսու. 48100. քսու. 48200. քսու. 48300. քսու. 48400. քսու. 48500. քսու. 48600. քսու. 48700. քսու. 48800. քսու. 48900. քսու. 49000. քսու. 49100. քսու. 49200. քսու. 49300. քսու. 49400. քսու. 49500. քսու. 49600. քսու. 49700. քսու. 49800. քսու. 49900. քսու. 50000. քսու. 50100. քսու. 50200. քսու. 50300. քսու. 50400. քսու. 50500. քսու. 50600. քսու. 50700. քսու. 50800. քսու. 50900. քսու. 51000. քսու. 51100. քսու. 51200. քսու. 51300. քսու. 51400. քսու. 51500. քսու. 51600. քսու. 51700. քսու. 51800. քսու. 51900. քսու. 52000. քսու. 52100. քսու. 52200. քսու. 52300. քսու. 52400. քսու. 52500. քսու. 52600. քսու. 52700. քսու. 52800. քսու. 52900. քսու. 53000. քսու. 53100. քսու. 53200. քսու. 53300. քսու. 53400. քսու. 53500. քսու. 53600. քսու. 53700. քսու. 53800. քսու. 53900. քսու. 54000. քսու. 54100. քսու. 54200. քսու. 54300. քսու. 54400. քսու. 54500. քսու. 54600. քսու. 54700. քսու. 54800. քսու. 54900. քսու. 55000. քսու. 55100. քսու. 55200. քսու. 55300. քսու. 55400. քսու. 55500. քսու. 55600. քսու. 55700. քսու. 55800. քսու. 55900. քսու. 56000. քսու. 56100. քսու. 56200. քսու. 56300. քսու. 56400. քսու. 56500. քսու. 56600. քսու. 56700. քսու. 56800. քսու. 56900. քսու. 57000. քսու. 57100. քսու. 57200. քսու. 57300. քսու. 57400. քսու. 57500. քսու. 57600. քսու. 57700. քսու. 57800. քսու. 57900. քսու. 58000. քսու. 58100. քսու. 58200. քսու. 58300. քսու. 58400. քսու. 58500. քսու. 58600. քսու. 58700. քսու. 58800. քսու. 58900. քսու. 59000. քսու. 59100. քսու. 59200. քսու. 59300. քսու. 59400. քսու. 59500. քսու. 59600. քսու. 59700. քսու. 59800. քսու. 59900. քսու. 60000. քսու. 60100. քսու. 60200. քսու. 60300. քսու. 60400. քսու. 60500. քսու. 60600. քսու. 60700. քսու. 60800. քսու. 60900. քսու. 61000. քսու. 61100. քսու. 61200. քսու. 61300. քսու. 61400. քսու. 61500. քսու. 61600. քսու. 61700. քսու. 61800. քսու. 61900. քսու. 62000. քսու. 62100. քսու. 62200. քսու. 62300. քսու. 62400. քսու. 62500. քսու. 62600. քսու. 62700. քսու. 62800. քսու. 62900. քսու. 63000. քսու. 63100. քսու. 63200. քսու. 63300. քսու. 63400. քսու. 63500. քսու. 63600. քսու. 63700. քսու. 63800. քսու. 63900. քսու. 64000. քսու. 64100. քսու. 64200. քսու. 64300. քսու. 64400. քսու. 64500. քսու. 64600. քսու. 64700. քսու. 64800. քսու. 64900. քսու. 65000. քսու. 65100. քսու. 65200. քսու. 65300. քսու. 65400. քսու. 65500. քսու. 65600. քսու. 65700. քսու. 65800. քսու. 65900. քսու. 66000. քսու. 66100. քսու. 66200. քսու. 66300. քսու. 66400. քսու. 66500. քսու. 66600. քսու. 66700. քսու. 66800. քսու. 66900. քսու. 67000. քսու. 67100. քսու. 67200. քսու. 67300. քսու. 67400. քսու. 67500. քսու. 67600. քսու. 67700. քսու. 67800. քսու. 67900. քսու. 68000. քսու. 68100. քսու. 68200. քսու. 68300. քսու. 68400. քսու. 68500. քսու. 68600. քսու. 68700. քսու. 68800. քսու. 68900. քսու. 69000. քսու. 69100. քսու. 69200. քսու. 69300. քսու. 69400. քսու. 69500. քսու. 69600. քսու. 69700. քսու. 69800. քսու. 69900. քսու. 70000. քսու. 70100. քսու. 70200. քսու. 70300. քսու. 70400. քսու. 70500. քսու. 70600. քսու. 70700. քսու. 70800. քսու. 70900. քսու. 71000. քսու. 71100. քսու. 71200. քսու. 71300. քսու. 71400. քսու. 71500. քսու. 71600. քսու. 71700. քսու. 71800. քսու. 71900. քսու. 72000. քսու. 72100. քսու. 72200. քսու. 72300. քսու. 72400. քսու. 72500. քսու. 72600. քսու. 72700. քսու. 72800. քսու. 72900. քսու. 73000. քսու. 73100. քսու. 73200. քսու. 73300. քսու. 73400. քսու. 73500. քսու. 73600. քսու. 73700. քսու. 73800. քսու. 73900. քսու. 74000. քսու. 74100. քսու. 74200. քսու. 74300. քսու. 74400. քսու. 74500. քսու. 74600. քսու. 74700. քսու. 74800. քսու. 74900. քսու. 75000. քսու. 75100. քսու. 75200. քսու. 75300. քսու. 75400. քսու. 75500. քսու. 75600. քսու. 75700. քսու. 75800. քսու. 75900. քսու. 76000. քսու. 76100. քսու. 76200. քսու. 76300. քսու. 76400. քսու. 76500. քսու. 76600. քսու. 76700. քսու. 76800. քսու. 76900. քսու. 77000. քսու. 77100. քսու. 77200. քսու. 77300. քսու. 77400. քսու. 77500. քսու. 77600. քսու. 77700. քսու. 77800. քսու. 77900. քսու. 78000. քսու. 78100. քսու. 78